

AZ MTA REGIONÁLIS TUDOMÁNYOS BIZOTTSÁG HÍREI

Beszámoló az MTA Regionális Tudományos Bizottságának és
Településtudományi Bizottságának üléséről
(2006. május 17.)

SMAHÓ MELINDA

2006. május 17-én a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Tudományos Bizottsága és Településtudományi Bizottsága közös rendezvény keretében vitatta meg a növekedési, fejlesztési, versenyképességi pólusoknak, mint a regionális fejlesztés új irányainak kérdéskörét. A Rechnitzer János által vezetett panelbeszélgetés célja az volt, hogy a két tudományos bizottság megvitassa a Nemzeti Fejlesztési Tervben jelzett fejlesztési pólusok kialakítására irányuló elképzeléseket, azok elméleti alapjait és a hazai alkalmazás lehetőségeit, feltételeit. Hét hazai nagyvárosban indultak kezdeményezések a pólusok megteremtésére: Budapesten, Debrecenben, Győrben, Miskolcon, Pécsen, Szegeden, Székesfehérváron és Veszprémben (az utóbbi két város társpólus). A fejlesztési pólusokról más fórumokon már számos vita zajlott, ám az MTA Regionális Tudományos Bizottságában eddig még nem volt napirenden ez a téma. A vitaindító bevezetést Rechnitzer János, az MTA Regionális Tudományos Bizottságának elnöke tartotta, amely az alábbi három – az ülés során megvitatandó - kérdéskör köré csoportosult:

- A pólusorientált fejlesztési politika milyen hatásokat válthat ki a területi struktúrában, a területrendszerben?
- Milyen összhang legyen a régiók fejlesztése és a pólusok fejlesztése között?
- A magyar nagyvárosi szerkezet, nagyvárosi hálózat milyen átalakításra szorul, hogyan tud integrálódni az európai városhálózatba, és mindezt hogyan segíti a pólusorientált fejlesztés?

Az elnöki bevezetőt követően az előzetesen felkért hozzászólók fejtették ki véleményeiket, álláspontjaikat a témáról, a felvetett kérdésekről.

Bartke István hozzászólásában utalt a gazdaság és a társadalom települési koncentrációját befolyásoló tényezőkre, és rövid történelmi áttekintést adott a településhálózati koncentráció jellegzetességeiről, a túlzott városkoncentrációk (London, Párizs) kialakulásáról, azok problémáiról, valamint a növekedési pólus elmélet és az optimális városnagyság elmélet kidolgozásáról. Míg a II. világháború utáni években a 60 000–400 000 lakosú városokat tartották optimálisnak, a gazdasági, társadalmi viszonyok változása következtében a hetvenes években már az 5 millió fős város is optimálisnak minősült. A professzor úr részletes elemzést adott a budapesti agglomer-

ráció helyzetéről, amely Magyarország népességének egynegyedét, bruttó hazai termékének pedig több mint 40%-át összpontosítja. Vizsgálatokat végzett a fővárosra és térségére, amelynek során erős korrelációt állapított meg az élőmunka-termelékenység és a gazdasági fejlettség között a budapesti agglomeráció vonatkozásában. Elemzései alapján arra a következtetésre jutott, hogy Budapest versenyképessége a hazai gazdasági térben az agglomerációs övezettel együtt valósítható meg. A magyarországi növekedési pólusokkal kapcsolatban említésre került az 1971. évi Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció, amely öt kiemelt felsőfokú központot jelölt ki Budapest ellenpólusaként. Most újra felvetődött ez a gondolat, s Bartke professzor úr nézőpontja szerint a növekedési pólusokat olyan településeknek kell tekinteni, amelyek önmaguk fejlesztése mellett környezetük fejlődésére is kisugározzák hatásukat. A regionalizmust és a növekedési pólusokat párhuzamosan kell megvalósítani. Kérdés, hogy növelhető-e a pólusok száma.

Lados Mihály a fejlesztési pólus program keretében készült stratégiákat hasonlított össze normatív megközelítésben és tartalmi követelmények tekintetében. Az első megközelítésben a stratégiák alkotóelemeit, valamint a programok kidolgozását segítő kézikönyvben foglaltak megvalósítását vizsgálta. A tartalmi követelmények közül az innováció vezérelt fejlesztés, a kutatás-fejlesztési szektor és a gazdaság közötti partnerség, valamint a regionális hatás, azaz a diffúzió, a szomszédsági hatások érzékelhetősége, realitása kapott nagyobb hangsúlyt. Néhány pólus nem csak országos, hanem nemzetközi szintet is megcélzott, azaz nem csak hazai viszonylatban, hanem nemzetközi dimenzióban is versenyképes kíván lenni. A pólusok többsége saját nagytérségében gondolkodik (kivéve Nyugat-Dunántúl, amely két térségre fejt ki a hatását), többségük határ mentén helyezkedik el, így a határ mentiség kérdésével, az abban rejlő lehetőségekkel mindegyik pólus stratégiája foglalkozik.

Lengyel Imre több kérdés köré csoportosítva fejtette ki véleményét a fejlesztési pólusokkal kapcsolatban. A globalizáció korszakában négy irányzat próbál választ adni a térbeli koncentrációra, nevezetesen a Krugman-féle új gazdaságföldrajz, Scott és Storper új telephelyelméletei, az evolúciós közgazdasági irányzatok, valamint a Porter nevéhez köthető kompetitív fejlődéstudomány. Kiemelte a tárgyi (közlekedésfejlesztés, kínálatorientált stratégia alkalmazása, mennyiségi munkaerő szemlélet, városok összekötése), versus tudás alapú (posztindusztriális, szervezett távolság, kibertér) gazdaságfejlesztés kérdését. Professzor úr véleménye szerint az elmaradott országokban tárgyi gazdaságfejlesztésre is szükség van, de ahhoz, hogy ezek az országok be tudjanak kapcsolódni a nemzetközi munkamegosztásba, tudás alapú gazdaságfejlesztésre is szükségük van. A fejlett országok erre a kérdésre innovációs klaszter fejlesztéssel, a tárgyi gazdaságfejlesztés fejletlen országokba való kiszervezésével válaszoltak. Ezen gondolatok alapján a fejlesztési pólusoknak tudásalapúaknak kell lenniük.

További kérdés, hogy a fejlesztési pólusokat a területfejlesztés vagy a gazdaságfejlesztés eszközei közé soroljuk-e. A területfejlesztés szempontjából a méltányossági elvek, a területi különbségek kiegyenlítése, a policentrikus városhálózat fejlesztése és a top-down szemlélet kerül előtérbe. Ezzel szemben a gazdaságfejlesztés a hatékonysági szempontokat, a megtérülést, a csomópontokat és munkaerő-

vonzáskörzeteket, valamint a klaszterek, vállalkozások fejlesztését hangsúlyozza. Lengyel professzor úr állásfoglalása szerint a pólus program akkor tud sikeres lenni, ha a helyi gazdaság fejlesztésén alapul, ami eltérő mentalitást, eltérő programozási módszereket, versenyszituációt igényel. A pólus alapú fejlesztést el kell különíteni a policentrikus városhálózat fejlesztésétől. Utóbbit 20–30 évre előre kell tervezni, azonban hiába épül ki például az autópálya, ha nincs helyi gazdaságfejlesztés, munkahelyteremtés, akkor a városok üresek maradnak, nem töltik be funkcióikat. Ez a szemlélet összhangban áll a Lisszaboni Stratégiával és a tavaly kiadott EU irányelvekkel.

Répássy Helga a fejlesztési pólus program kidolgozása során előtérbe került dilemmákról, illetve az eddigi tapasztalatokról beszélt. Az új célokat, irányvonalakat tartalmazó, pozitív nemzetközi visszhangot kapott Országos Területfejlesztési Konceptióban a fejlesztési pólusok mellett a versenyképes, kiegyensúlyozott policentrikus városhálózat is megjelenik. A Budapesti Agglomeráció szerepe meghatározó a magyar városfejlődésben, a növekedési pólusok pedig makroszinten a policentrikus fejlődést is segítik, tehát a két fejlesztési irány együtt is működik. A fejlesztési pólus program fontos célja a nagytérégi kohézió, a kidolgozott programoknak összhangban kell állniuk a regionális fejlesztési programokkal. Az elnökhelyettes asszony kiemelte a felelősség, a kompetencia kérdését, valamint a pólus-partnerekkel való konzultációk tapasztalatait. A konzultációk során megfogalmazódott, hogy a pólus program kidolgozása során nem sikerült elérni a gazdaságot, a gazdaságból hiányzik a stratégiai szemlélet.

Problémaként jelentkezik, hogy a pólus programok a hagyományos városfejlesztési célokat fogalmazzák meg, nem mérhető a szereplők közötti együttműködés, a menedzsment kompetencia. A finanszírozás szempontjából fontos kérdés, hogy megtörténnek-e a szükséges egyeztetések az Operatív Programok tervezőivel, ugyanis az Operatív Programok céljainak összhangban kell állniuk a pólus program célkitűzéseivel. Az elnökhelyettes asszony egyetértett Lengyel Imrével abban, hogy a pólusoknak gazdaságfejlesztésen kell alapulniuk, a pólus programmal kapcsolatban viszont szkeptikus, Rechnitzer János kérdéseit csak elméletileg tudta megválaszolni.

Szirmai Viktória előadásának központi kérdése az volt, hogy elérjük-e a városi társadalmat, milyen társadalmi hatások várhatók a pólus programtól, társadalmi szempontból kik lesznek a nyertesek és a vesztesek. Válaszként egy friss NKFP kutatás eredményeit ismertette, amelynek során kutatócsoportjával szociális térképet készítettek egy 9 nagyvárosból vett, összesen ötezer fős reprezentatív minta alapján. Centrum-periféria viszonylatban kimutatták a magas társadalmi státuszúak, felsőfokú végzettségűek, szellemi foglalkozásúak városi koncentrációját, míg az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők a városok környékén koncentrálódnak: a városokból kifelé haladva mindenütt nő a szakmunkás végzettségűek aránya. A kutatás alapján arra a következtetésre jutottak, hogy a magas társadalmi státuszúak helyezkednek el azokban a térségekben, övezetekben, amelyek előnyhöz fognak jutni. Vizsgálataik során kimutatták, hogy a vizsgált városokban az elmúlt tíz évben legkevésbé a személyes igényeket és a lakosság igényeit vették figyelembe, míg a külföldi befektetők és a politikai vezetők érdekei kerültek leginkább előtérbe.

A professzor asszony összefoglalóan megfogalmazta, hogy a pólus programban figyelembe kellene venni a társadalmi rétegek érdekeit.

Varga Attila a növekedési pólusok nemzetközi tapasztalatairól és irodalmáról, az agglomerációs hatásokról, valamint az új Nemzeti Fejlesztési Terv magyarországi hatásairól beszélt. Értelmezése szerint a pólusokban tudásalapú gazdaságfejlesztés folyik, az agglomerációs előnyök kihasználásával. Az Amerikai Egyesült Államokban az 1980-as években indultak pólus jellegű fejlesztések. A fejlesztés centrumában a helyi egyetemek álltak, ám – a kedvező tapasztalatok (Szilícium völgy, Boston környéki agglomeráció) ellenére – az egyetemek tudásalapú fejlesztése ennél bonyolultabb. A tudás ugyanis nem feltétlenül áramlik ki az egyetemekről, a tudás elterjedése a helyi innovációs rendszer fejlettségétől és a térség agglomerálódásának mértékétől függ.

Az agglomerációs hatásnak nagy szerepe van abban, hogy az egyetemi kutatások mennyire hatnak a térségre. Szimulációs vizsgálat során kimutatták, hogy három milliós városnagyság és 600 ezres kutatás-fejlesztésben foglalkoztatott munkaerő-létszám esetén érezhető a legjelentősebb hatás. A Magyarországon végzett hasonló elemzések alapján Budapest felé kellene koncentrálni a kutatás-fejlesztési forrásokat, mert így nagyobb lenne a hatás, mint ha a regionális központokban hajtánák végre a fejlesztéseket. Az agglomerációs hatás Magyarországon is erős, nyitott kérdés azonban, hogy mennyire erősek az agglomerációként kezelt vidéki városok. Magyarországon az első Nemzeti Fejlesztési Tervre végzett modellszámítások azt mutatták, hogy 2005–2006-ban a GDP-re körülbelül 1,5%-os hatást eredményeznek a kutatás-fejlesztési kiadások. A második Nemzeti Fejlesztési Tervnél ezek a hatások várhatóan erőteljesebbek lesznek.

A hozzászólásokat vita követte, amelyben több résztvevő fejtette ki véleményét. Enyedi György akadémikus felvetette a kérdést, hogy a fejlesztési pólus a területfejlesztési politikához tartozik-e? Véleménye szerint ez a fajta fejlesztési koncepció a mai innovatív gazdaságot próbálja fejleszteni, és mivel a kutatás-fejlesztés nem szivárog le, ez a fejlesztési pólus koncepció hatásos a koncentrált üzleti és technológiai fejlesztések esetében. További kérdés, hogy szükséges-e ehhez kormányzati beavatkozás? A fejlesztési pólusok növelik a területi különbségeket, így ha a területfejlesztés részeinek tekintik őket, akkor szükség van a területi különbségeket mérséklő kormányzati beavatkozásra. A programból hiányzik a fenntarthatóság, továbbá vitatható, hogy a növekedés területfejlesztési kérdés-e.

Level Francios a fejlesztési pólusok franciaországi tapasztalatairól beszélt, majd néhány észrevételt fogalmazott meg a magyar fejlesztési pólus programmal kapcsolatban. Az eredetileg versenyképességének hívott pólusok neve fejlesztési pólusra változott, s ez a névváltoztatás előtérbe hozta az infrastrukturális fejlesztéseket, ami a városok stratégiáiban is szembeűnő. A fejlesztési pólus fogalma a területi vonzerő és a versenyképesség növelését egyaránt tartalmazza. Véleménye szerint az infrastrukturális fejlesztés enyhítésére és a vonzerő növelésére van szükség, s ennek megvalósítása során a kereskedelmi kamarák együtt fognak működni egymással. Nézőpontja szerint a fejlesztési pólus a területfejlesztési és vállalkozásfejlesztési politika keveréke, és elősegíti, hogy az innováció beépüljön az államba, az állami

közigazgatásba. Kiemelte az állami eszközök koncentrációjának, illetve az Operatív Programok koordinációjának fontosságát, és utalt arra, hogy a koordináció hiánya európai szinten a Lisszaboni egyezmény lassú bukásához vezet.

Izsák Éva Répássy Helga felvetéseire reagált. Egy példán keresztül érzékeltette, hogy a Közép-Magyarországon kívüli fejlesztési szándék is jelen van, ugyanakkor utalt arra, hogy több szinten is kommunikációs problémák vannak.

Korompai Attila véleménye szerint a gazdaságfejlesztés és a területfejlesztés nem választható el egymástól, ezért ha a gazdaságot koncentráltan fejlesztjük, akkor a területi folyamatok is koncentráltan mennek végbe. Ugyanakkor, bármelyik típusú fejlesztés preferálása esetén számolni kell a hátrányokkal is. Ha például a területfejlesztés mellett döntünk, akkor számítani kell arra, hogy a hatékonyság csökkenni fog. Kiemelte a kritikus tömegek létrehozásának fontosságát, ami megkívánja a fejlesztési pólusokat, az azonban nem biztos, hogy a kritikus tömegnek egy pontban kell koncentrálnia, elképzelhető hálózat formájában is.

Horváth Gyula szerint az egész fejlesztési paradigmát újra kellene gondolni, több növekedési központra lenne szükség, mint ahány régióközpont. A regionális központoknak más a specifikációja, az európai regionális központok példájából kiindulva azonban meghatározható, hogy mire van szükség (pl. 3000–8000 fő közötti foglalkoztatotti létszám, tudáscentrumok, kutató egyetemek, konferencia központok). Vannak olyan funkciók, létesítmények, amelyek a régióközpontokban szükségesek, a növekedési pólusokban viszont nem feltétlenül van szükség rájuk. Horváth professzor úr másik gondolata a magyar statisztikai rendszer reformjának szükségességét vetette fel, mivel a városokról jelenleg nem rendelkezünk megfelelő információkkal. Javasolta, hogy a Regionális Tudományos Bizottság fogalmazzon meg ajánlásokat a magyar statisztikai rendszer Európa-kompatibilis átalakítására.

Az ülés végén Rechnitzer János, a Regionális Tudományos Bizottság elnöke összegezte a hallottakat, és néhány kérdésben állást foglalt. Véleménye szerint az elmúlt 20–25 évben Magyarországon – Budapest kivételével – elmaradt a vonzerőfejlesztés. A területi vetület szempontjából megállapítható, hogy hazánkban a rendszerek nem érik el a Varga Attila által említett paramétereket. Kérdés, hogy az önkormányzati intézményrendszer alkalmas-e programokat generálni, programokat befogadni; más szervezési, irányítási rendszerre lesz majd szükség. Rechnitzer professzor úr hangsúlyozta a nagyvárosi kutatások fontosságát, azok magyarországi elhanyagoltságát. A pólusok értelmezésével kapcsolatban Korompai Attila véleményét osztja, miszerint minden területfejlesztés gazdaságfejlesztés, és minden gazdaságfejlesztés területfejlesztés, vagyis a gazdaságfejlesztés területi hatásokat generál.

